

Kommunalskattefråga n och regeringsskiftet : föredrag /

Edén, Nils,

*53 E a x Frisinnande
landsföreningens småskrifter.
1920. N:r 1.*

National Library
of Sweden

53EY

N:r 1 FRISINNADE LANDSFÖRENINGENS SMÅSKRIFTER 1920

KOMMUNALSKATTEFRÅGAN OCH REGERINGSSKIFTET

FÖREDRAG I STOCKHOLM

DEN 18 MARS 1920

AV

NILS EDÉN

•

STOCKHOLM 1920

TRYCKERIAKTIEBOLAGET THULE

№ 1 FRISINNAD LAGSTYRELSENS SMÅSKRIFTER 1920

KOMMUNALSKATTFRÅGAN
OCH
REGERINGSSKRIFTEN

TORBJÖRN I STOCKHOLM

DEN 12 MARS 1920

AV

NILS EDÉN

STOCKHOLM 1920

TRYCKERIAKTIEBOLAGET THULÉ

Kungl. biblioteket

0 0000 000108507

När jag i dag tar till orda inför ett medborgerligt möte för första gången efter mitt och mina frisinnaade kamraters utträde ur statsrådet, lär väl var och en i denna församling på förhand vara på det klara med, vad jag kommer att tala om. Mitt ämne ger sig själv: det är den viktiga fråga, som framkallat regeringsskiftet, och detta regeringsskiftes inre innebörd och närmaste politiska konsekvenser. Kanske det dock kan vara skäl att så gott först som sist också säga ifrån, att det inte är min mening att bjuda på några sensationella uppgörelser eller pikanta avslöjanden med anledning av vad som skett under dessa senaste veckor. De händelser, som lett till upplösningen av den samverkande vänsterregeringen från oktober 1917, ge icke anledning till någon sådan kryddad framställning. De händelserna äro betydelsefulla nog i och för sig, och det är denna deras *sakliga* betydelse, som det nu är angeläget att söka lägga i dagen, när Sveriges folk har att taga ställning till sin och Europas första socialdemokratiska regering och dess preliminära program.

Enighet om behovet av kommunala skattereformer.

Det är allbekant, att schismen inom den samverkande vänsterregeringen uppstod ur den kommunala skattefrågan, och jag vågar likaledes förutsätta att alla känna de huvudsakliga skiljelinjerna. På socialdemokratiskt håll fordrade man framläggande av det förslag till en fullständig och definitiv reform, som utarbetats inom finansdepartementet och som sedermera framkommit såsom den nya regeringens proposition. Från den liberala sidan fann man sig icke kunna taga ansvaret för detta förslag, men förordade i stället en rad av genomgripande provisoriska åtgärder till avhjälpande av den nuvarande kommunalbeskattningens väsentligaste brister — vilka åtgärder i sina grunddrag likaledes blivit bekantgjorda — samt krävde en förnyad och allsidigare prövning av problemet i dess helhet, innan man ville gå till en fullständig lösning.

Redan härav framgår klart och tydligt ett grundläggande faktum, som måste på det allra kraftigaste understrykas. Inom den föregående regeringen rådde fullständig enighet därom,

att det hittillsvarande kommunala skattesystemet, som erkänts vara föråldrat sedan mer än två årtionden, nu blivit verkligt ohållbart. De liberala regeringsledamöterna voro lika bestämda som de socialdemokratiska för att ett ingripande nu måste ske — frågan gällde endast, *huru* det skulle ske, för att på bästa sätt komma till rätta med det svåra problemet. Det har således aldrig satts i fråga något "undanskjutande" av frågan, såsom orden kommit att falla i den nya regeringens förklaring. Och när man nu i vissa socialdemokratiska tidningar och en del socialdemokratiska talares agitationsföredrag synes frossa i drastiska exempel på de orättvisor, som kunna uppstå av de nuvarande skattelagarna, så skall ingen säga ett ord däremot — förutsatt bara att exemplen äro riktiga. Vi kunde även vi stå till tjänst med sådana exempel, så många som helst, om det behövdes. Men det behövs icke; det vore att slå in öppna dörrar. Den socialdemokratiska framställningen gör saken för lätt för sig. En sak är att man måste gripa in mot de nuvarande orättvisorna, men därav följer icke att så kan ske endast genom att taga "det stora förslaget", numera regeringspropositionen. Den taktik, som söker lägga frågan på det sättet, är alltför genomskinlig. Här gäller det att allvarligt pröva, om finansministerns förslag verkligen håller streck inför en saklig granskning, och icke att försöka pressa det igenom i en uppjagad känslöstämning. Och här gäller det icke blott att bringa lättnader åt de skattskyldiga, som nu drabbas allt för hårt eller orättvist, utan också att se till att man icke i iveren slår över till en orättvis eller överdriven beskattning av andra medborgargrupper, som också ha anspråk på att se sina rättmätiga intressen tillvaratagna.

Finansdepartementets skatteförslag. Gemensamma syften och skiljepunkter.

Jag behöver väl knappt erinra om grundlinjerna i det stora skatteförslaget. Det går ut på att ersätta den nuvarande uttaxeringen på fastighet och inkomst efter bevillningsförordningen med ett alldeles nytt system av fyra olika kommunala skatter: 1. en fastighetsskatt, utgående på en viss procent av fastigheternas taxeringsvärde — 6 procent för jordbruksfastighet, 3 procent för skogsvärde, 4½ procent för annan fastighet; 2. en näringskatt, som skall utläggas på 3 procent av ett särskilt be-

räknat näringssskattekapital; 3. en allmän kommunal inkomstskatt, som skall utgöras av all inkomst; och 4. slutligen en progressiv kommunal inkomst- och förmögenhetsskatt, drabbande efter vissa regler de beskattningsbara inkomster, som överskjuta 3,000 kr., enligt en särskild, fast skala.

Det finns vissa allmänna syften i detta nya skattesystem, som de liberala regeringsledamöterna för sin del fullständigt kunde acceptera. Dess utgångspunkt är att lämpa över skattestrycket från de svagare skuldrorna till de starkare — och att detta är berättigat och nödvändigt, därom fanns blott en mening i den förra regeringen. Man accepterade sålunda principen om den särskilda fasta progressivskatten på större inkomst och förmögenhet — därigenom vanns genast en lättnad i den allmänna utdebiteringen, större eller mindre allt efter tillgången på sådana högre inkomster inom de olika kommunerna. Likaledes accepterades den viktiga förändringen, att de skattefria avdragen, som nu äro erkänt otillräckliga, skulle omläggas efter mönstret av vad som nyss anförts för statsbeskattningen. Yttermera rådde enighet därom att vissa inkomster, som hittills icke varit föremål för kommunal beskattning, skulle dras in under utdebiteringen för att därmed ytterligare lätta denna. Vid 1919 års riksdag beslöts, att utdelning på aktier skulle läggas in under kommunal beskattning; det var från början klart, att denna viktiga förändring, som alltifrån 1921 kommer att i hög grad öka antalet bevillningskronor, borde bibehållas. Slutligen var man enig om att den nuvarande beskattningen av fastigheter, både i stad och på landet, är otillfredsställande, då den endast utgår efter de fastställda procenten på fastighetens taxeringsvärde, men icke efter inkomsten, och att en förändring därutinnan måste ske. Men när det gällde att utforma de nya reglerna på denna punkt — då kunde man icke längre komma överens. Här var man inne på den springande punkten i finansdepartementets förslag: principen om objekt- eller intresseskatter, som tagit form i den nya fastighetsskatten och den nya näringskatten.

Intresse- och objekt-beskattning i teori och praktik.

Man kan säga, att själva grundsatsen om objektbeskattning redan finnes i vårt nuvarande skattesystem. När fastigheterna skatta efter sitt taxeringsvärde, så är detta uppenbarligen en

objektbeskattning. Grunden för denna särskilda beskattningsform har väl från början varit den, att den ansågs enkel och bekväm och anslöt sig till äldre förhållanden; men den har också en annan och särskild betydelse. Kommunerna, i all synnerhet jordbrukskommunerna, ha behov av vissa beskattningsobjekt, som icke bero av växlande konjunkturer, såsom fallet är med de rena inkomsterna. I synnerhet i jordbrukskommunerna kunde det bli ödesdigert, om alla skulle skatta blott efter inkomst — vid felslagen skörd kunde jordbrukarens beskattningsbara inkomst bli så reducerad, att hela kommunens ekonomi komme i trångmål. Den hittillsvarande fastighetsbeskattningen har alltså varit en säkerhetsåtgärd, en garanti för den kommunala ekonomien, och det kan inte vara tal om annat än att en sådan är behöflig.

Det nya förslaget nöjer sig emellertid inte härmed. Det vill betrakta alla fastigheter såsom skattskyldiga ur en annan synpunkt, som man kallat intressesynpunkten. Fastighetsägaren, både i stad och på landet, anses ha ett särskilt intresse av kommunen, emedan han är särskilt bunden till densamma, och skall därför utgöra en särskild skatt. Och man utsträcker denna princip till ett nytt område: en var som driver näring skall på samma sätt anses hava ett särskilt intresse i kommunen och utgöra näringsskatt efter det i näringen nedlagda kapitalet, beräknat på ett visst sätt. Vid sidan av fastighetskatten och näringsskatten skall fastighetsägaren och näringsidkaren sedan därjämte vara underkastad de allmänna kommunala skatterna inkomstskatt och progressivskatt för hela sin inkomst efter de allmänna reglerna, alltså med samma avdrag som övriga inkomstbeskattade.

Bakom detta system ligger en skatteteori, som spelat en stor roll i de tidigare utredningarna. Jag behöver väl knappast säga att den särskilt framdrivits i Tyskland, alla dylika spekulativa teoriers hemland. Man har utbyggt denna teori också på ett annat sätt. Man har gjort gällande, att det behövs en utskiftning mellan statens beskattningsföremål och kommunernas; staten måste lägga sin direkta beskattning på inkomsten efter vars och ens förmåga, och kommunerna böra då, i större eller mindre grad, hänvisas till objekt- eller intressebeskattning.

Det kan naturligtvis icke vara tal om att här gå in i någon diskussion om dessa teorier. De må ha sitt värde, om de kunna tillämpas på ett praktiskt och förnuftigt sätt. Men man kan dock observera, att även bland skatteteoretikerna själva bestämda rö-

ster börjat höja sig mot hela denna intresseprincip, och den som vill gå till realiteterna lär svårligen kunna värja sig från den reflexionen, att hela grunden för systemet förefaller något lös. Är det icke i själva verket så, att alla kommunens medlemmar ha ett "intresse" av kommunens utveckling, ej blott fastighetsägarna och näringsidkarna, och att gränsen mellan högre och lägre grad av intresse alltid måste bli svår att draga? Man behöver blott gå till de senaste stora svenska utredningarna för att finna, huru intresseprincipen där blivit tillämpad på ett helt annat sätt än i det nu utarbetade förslaget. Och vad objektprincipen beträffar har man väl skäl att komma ihåg, att huru än skatten lägges på ett objekt, så drabbar den dock faktiskt den *person*, som skall utgöra skatten för detta objekt — fastighetsskatten utgöres av fastighetens ägare eller innehavare, näringskatten av den som driver näringen. Till sist blir det alltid ändock människorna, och samma människor, som ha att betala skatterna både till stat och kommun, även om dessa skatter utgå efter olika grunder. Det må vara skäl att söka variera dessa grunder, men *huru* de skola varieras, det kan icke avgöras efter teoretiska grunder, det är och förblir en praktisk fråga. Uppgiften är att lägga skatterna så att de bli rättvisa och icke verka på ett obilligt sätt.

Dubbelbeskattning av jordbrukare, fastighetsägare och näringsidkare.

Vi måste fråga, om så skett genom de föreslagna särskilda fastighets- och näringskatterna. Är det rättvist och billigt att en jordbrukare skall påföras skattekrönor först och främst med samma procent av fastighetstaxeringen som nu ensam utgör grunden för hans kommunalskatt och därjämte för sin inkomst av fastigheten samt eventuellt utgöra progressivskatt? Och ägare av annan fastighet, från de största till de minsta, på samma sätt, blott med nedsättning av en halv procent i beräkningen efter fastighetsvärdet? Eller att näringsidkare, som likaså skatta för sin inkomst liksom alla andra, nu ytterligare skola skatta för 3 procent av sitt näringskattkapital, i den mån detta överskrider 5,000 kr. — man lägge märke till att gränsen är satt så lågt, att denna skatt kommer att drabba ända ned till hantverkare och småhandlande. De liberala regeringsledamöterna, och hela det liberala partiet med dem, ha icke kunnat undgå att ställa sig i hög grad tvivlande till dessa kärnpunkter i det

nya förslaget, genom vilka alla jordbrukare, fastighetsägare och näringsidkare skulle åläggas en sådan alldeles ny dubbelbeskattning inom kommunen.

Man har invänt, att tack vare avdragen vid inkomstbeskattningen och verkningarna av den nya progressivskatten den ökade belastningen skulle bli ringa, åtminstone för de små jordbrukarna och fastighetsägarna, och det hänvisas till tabeller med uppgjorda beräkningar för vissa kommuner. Vi måste svara, att tabellerna av flera skäl ej äro bevisande. Bl. a. därför att de grunda sig på deklarationerna för år 1917 och fastighetstaxeringen år 1918; sedan den tiden har penningvärdet hastigt sjunkit, och inkomstsiffrorna även för dessa skattskyldiga ha stigit högst betydligt. Vad fastighetstaxeringen angår, skall den enligt förslaget göras om år 1921 och då grundas på det gängse *salvärdet* inom vederbörande kommuner — också här kommer sålunda en synnerligen kraftig ökning att ske. Till skärpningen i taxeringen kommer ytterligare att bidra, att genom den allmänna kommunala rösträtten nya element kunna få plats i taxeringsnämnderna, vilka utan tvivel komma att hålla efter jordbrukare och fastighetsägare i de kommuner, där dessa hittills sluppit för lätt undan vid taxeringen. Det är fullkomligt riktigt att så sker. Men därmed måste också alla beräkningar, som grunda sig på taxeringarna för en äldre tid, bli fullständigt missvisande. Man har visserligen hört den invändningen, att huru än taxeringsförfarandet ordnas och nämnderna förändras, blir det icke möjligt att komma åt särskilt jordbrukarnas verkliga inkomst. Men detta resonemang kan uppenbarligen knappast tagas på allvar. Det är ovillkorligen nödvändigt, ej blott för kommunerna utan också för staten, att taxeringen göres fullt effektiv, och ingenting kan väl vara orimligare än att bygga ett nytt skattesystem på den förutsättningen, att en hel stor samhällsklass skulle kunna slippa otillbörligt lätt undan vid taxeringen, trots den stadgade deklara-tionsplikten.

Dubbelbeskattningens verkningar. »Övervältning» på inkomst- och löntagare.

Och så verkningarna av det nya skattesystemet.

Jag bör kanske inför denna församling av medborgare i huvudstaden icke orda så mycket om verkningarna för jordbruket. Det blir väl tillfälle att återkomma till denna sida av saken nå-

gon annan gång. Så mycket bör dock för alla ligga i öppen dag, att om än Sveriges lantmän haft mycket goda tider under de senaste åren och i stort sett ännu ha det, så kunna dock konjunkturerna inom något år bliva helt andra, och vad det då skulle betyda för hela vårt land, om vår jordbruksklass funne sig försatt under en alltför tyngande beskattning, bör vem som helst kunna tänka sig.

Vad som för invånare i städerna är ännu mera påtagligt är riskerna av skatten på annan fastighet. Vi befinna oss i en period av stigande hyror och brist på lägenheter. Med hyreslagens avveckling, som måste ske, om än så småningom, kommer stegringen av hyrorna att fortgå och fastighetsvärdena att ytterligare hastigt höjas, varmed följer lika hastigt höjd fastighetstaxering. Nu nedsättes visserligen i det kungliga förslaget fastighetsskatten från 5 procent av fastighetens taxering till $4\frac{1}{2}$, men i gengäld skall fastighetsägaren därjämte, som nämnts, skatta för hela sin inkomst vid sidan av fastighetsskatten. Ingen lär väl tvivla på att han söker taga igen detta av hyresgästerna — alltså en ny faktor till denna i varje fall så hotande stegring.

På samma sätt med näringskatten. En av våra främsta skatteexperter fällde häromdagen i ett samtal det yttrandet, att den skatten måste bli en typisk "övervältningsskatt": varje näringsidkare, från industrichefen till småhandlaren och hantverkaren, kommer att söka hålla sig skadeslös genom höjda priser, och detta i vår nuvarande prisstegringstid!

Dessa verkningar av de nya objekt- och intresseskatte-erna synes man i finansdepartementets förslag ha alldeles förbiset. Dess upphovsmän och förespråkare framhålla att de nya skatte-kronorna från fastigheter och näringsföretag skola lätta utdebiteringen för andra skattskyldiga. Men det kan hända, att lättnaden blir ett sken, därigenom att den uppväges av stegrade hyror och varupris.

Den synpunkten kom säkerligen icke fram i det föredrag, som för någon tid sedan hölls om "kommunalskatteförslaget ur löntagarsynpunkt" — men den tål att tänka på just för löntagare! Över huvud taget kan det icke undgå att väcka betänkligheter, när man finner sådana tecken till att det nya skattesystemets förespråkare, även sådana som stå i ansvarsfull ställning, vilja vädja till de särskilda klassintressena för att vinna anslutning. Här gäller det icke bara att åstadkomma en skatte-

reform, som kan göras lockande för vissa klasser, utan att söka skapa största möjliga rättvisa i beskattningen åt *alla* klasser. Och man måste på det starkaste betvivla att så sker genom det nu föreslagna systemet för beskattning av jordbruk, annan fastighet och näringsföretag.

Beskattning av fastighetsägares inkomst utöver fastighetstaxeringen.

Däremot föreslog de frisinnade regeringsledamöterna, att den nuvarande fastighetsbeskattningen skulle provisoriskt utbyggas på det sättet, att om ägarens inkomst enligt hans deklaration *överskjuter* den taxering, som nu påföres honom efter fastighetens taxeringsvärde, så skall han skatta även för detta *överskott* enligt de allmänna reglerna. En sådan förändring kan anses såsom fullt rättvis; den undviker det stora förslagens dubbelbeskattning, men söker taga vara på jordbrukares och fastighetsägares *hela* inkomst, liksom alla andras.

Näringskatten även tekniskt oantaglig.

Näringskatten åter funno vi oss böra fullständigt avskära från varje förslag under nuvarande förhållanden. Till de förut omnämnda sakliga anmärkningarna kommer ytterligare en i hög grad allvarlig teknisk anmärkning: näringskatteförslaget är så utomordentligt invecklat, att man måste betvivla, att taxeringsmyndigheterna skulle gå i land med att tillämpa det. Jag skall icke försöka inbjuda mina åhörare till den tankegymnastiken att följa reglerna för näringskattkapitalets beräkning: först uppskattning av det egentliga kapitalet — förmögenheten — efter vissa grunder; sedan av näringsens avkastning, med en serie av avdrag, för att få fram ett slags netto, som kallas meravkastning; så multiplikation av antalet personer, anställda i näringen, med siffran 2,000, för att få fram det s. k. arbetarkapitalet; därefter en särskild avräkning på förmögenheten och meravkastningen, innan dessa sammanläggas med arbetarkapitalet. Det må vara nog att nämna att kammarrätten, som verkligen fått yttra sig om denna, men också endast om denna del av förslaget, funnit sig "icke våga förorda förslaget" med taxeringsmyndigheternas nuvarande organisation. Kammarrätten har för övrigt starkt kritiserat förslaget också ur andra syn-

punkter, som det kan vara överflödigt att här gå in på. Det verkar icke mycket lugnande, när departementschefen nu i den k. propositionen söker trösta sig med det allmänna uttalandet, att kammarrättens farhågor rörande denna kärnpunkt i förslaget synas honom "i viss mån överdrivna".

Finansdepartementets förslag frampressat utan vederbörlig prövning.

Till sist ännu en synpunkt, som gäller förslaget i dess helhet. Jag nämnde nyss, att kammarrätten fått yttra sig över näringskatten, men icke över något annat. I själva verket är förslaget utarbetat i sådan hast, att inga som helst yttranden över dessamma i dess helhet hunnit inhämtas. Det hjälper inte att hänvisa till att de tidigare utredningar, som år 1917 avgåvos av de tillkallade sakkunniga, på sin tid remitterades ut och blevo föremål för en hel del uttalanden. Finansministern påpekar nu själv i propositionen, att fastän 1917 års utredningar voro synnerligen förtjänstfulla, ha de dock icke kunnat läggas till grund för hans skatteplan. Denna är något nytt, både i de flesta enskilda delar och såsom helhet betraktad. Och det må man väl säga, att ett sådant alldeles nytt skattesystem, som så utomordentligt starkt ingriper i hela vårt samhällsliv och vars verkningar äro så svåra att bedöma, det bör inte läggas fram på grundval av bara ett skrivbordsarbete inom finansdepartementets lagbyrå. Visserligen har finansministern under hösten 1919 haft tillkallade sex riksdagsmän såsom sakkunniga, men även deras arbete har forcerats — det har egentligen bestått i samråd efter muntlig föredragning, och något sammanfattande skriftligt yttrande har icke kommit i fråga. En av de sex avgick för övrigt innan föredragningen avslutats, och av de övriga fem ha två avgivit reservationer mot viktiga huvudpunkter i förslaget, två andra mot en del av lagen om progressivskatten. Vi liberala ha icke kunnat finna annat än att redan denna otillfredsställande beredning är skäl nog att hävda, att den definitiva reformen icke nu är mogen att framläggas, utan kräver en grundligare och allsidigare prövning, i vilken den tekniska, den politiska, den kommunala och den praktiska erfarenheten får tillfälle att säga sitt ord.

Genomgripande provisoriska förbättringar erbjudas.

Vi ha kunnat förorda ett sådant rådrum så mycket hellre som de provisoriska åtgärder vi föreslagit till omedelbart genomförande i själva verket skulle avhjälpa det mesta av de nuvarande bristerna i vår kommunala beskattning. Jag sammanför än en gång dessa åtgärder, för att ge en överblick över deras genomgripande betydelse — de komma nu att bli stommen i den motion, som från det liberala partiet skall väckas i kommunalskattefrågan. Den nya kommunala progressivskatten accepteras i princip efter samma grunder som i regeringsförslaget, om ock med förbehåll för praktiska förbättringar, i fall sådana skulle kunna utfinnas. Därmed få kommunerna samma lättnad vid utdebiteringen och staten får samma tillgång för att utjämna skattebördorna mellan olika kommuner, som propositionen ger. I bevillningsförordningen införes samma system av skattefria avdrag som den kungliga propositionen föreslagit — det blir samma minskning i antalet bevillningskronor för de mindre bärkraftiga, som propositionen avser. Å andra sidan utökas antalet bevillningskronor dels därigenom, att den i bevillningsförordningen i fjol införda beskattningen av utdelning på aktier bibehålles, dels genom att i bevillningsförordningen införes skyldighet för fastighetsägare, såväl i stad som på landet, att skatta till kommunen icke blott för nu bestämda procent av fastigheternas taxeringsvärde, utan också för den del av den deklarerade inkomsten, som överskjuter denna procent. Därmed lättas ytterligare utdebiteringen på varje bevillningskrona. Det hela ger för löntagare och mindre inkomsttagare en högst avsevärd minskning i den kommunala skattebördan, utan att orättmätigt betunga de andra grupperna av skattskyldiga.

Ja, sådana voro och äro huvudpunkterna av det liberala programmet i kommunalskattefrågan — ytterligare utökningar eller jämkningar i enskildheter naturligtvis förbehållna. Jag vågar tro, att de skola stå sig i jämförelse med det "stora förslag", som nu lagts på riksdagens bord. Om de också endast utgöra ett provisorium, så ger dock detta provisorium de förbättringar, som nu äro verkligt trängande, och bereder därtill möjlighet att lägga den definitiva reformen under den grundliga granskning, som den så uppenbart behöver, innan det slutliga avgörandet träffas.

Schismen i kommunalskattefrågan innebar uppsägning av vänstersamverkan.

Varför blevo dessa anbud så fullständigt avvisade från socialdemokratiskt håll inom den förra regeringen? Varför höll man från den sidan så ovillkorligt fast vid att det förslag, mot vilket så många och starka anmärkningar blivit gjorda, skulle omedelbart framläggas? Det för oss in på brytningen inom den samverkande regeringen, dess grunder och dess innebörd.

Naturligtvis var skälet till de socialdemokratiska statsrådets hållning i främsta rummet det, att förslagets upphovsmän, och enkannerligen finansministern, trodde på dess förträfflighet. Det har sagts, att hr Thorsson formligen förälskat sig i detta sitt och sina medarbetares verk, och allt eftersom det började antaga fasta konturer band han sig allt hårdare vid detta älskingsbarn inför sitt eget parti samt drog partiet med sig i sin iver. Men ensamt detta kan dock knappast förklara att brytningen inom regeringen blev oundviklig. Det låg andra och djupare faktorer bakom.

Redan i oktober 1919, då man överenskom om att tillsvidare fortsätta vänstersamverkan inom regeringen, hade en minoritet inom det socialdemokratiska partiet motsatt sig denna fortsättning. Minoriteten var icke stor, men den var energisk, och det låg i sakens natur, att den skulle begagna första tillfälle att återupptaga sin aktion. Tillfället kom med den uppväxande motsättningen i kommunalskattefrågan. Den gav en lättfattlig utgångspunkt för skilsmässan, med finansministerns person i förgrunden. På samma gång vann man en samlande paroll för partiet, som just då var mycket behöfelig. Så skedde uppslutningen på den nya linjen; den socialdemokratiska partikongressen i mitten av februari behövde endast ge sin bekräftelse.

För min del var jag tidigt nog på det klara med vad som föresiggick, och hade det icke känts som en plikt för den samverkande regeringen att gemensamt föra den stora frågan om anslutning till nationernas förbund i hamn, så skulle jag ha påskyndat ett avgörande och tagit brytningen redan i början av februari. Ty i samma stund som en skattefråga av denna natur och i detta läge tog en sådan vändning, i samma stund låg det klart att själva grunden för samverkan, den ömsesidiga viljan att enas om det för båda parterna gemensamma, ej längre höll. Men därmed var tiden inne

för en uppsägning av oktoberöverenskommelsen, från *båda* sidor; de inre förutsättningar funnos ej längre. Någon allt för stor överraskning var detta icke. När man i oktober upp-gjorde ett arbetsprogram, som kunde räcka fram till valen i höst, så var detta av det skäl, att valen voro den naturliga yttersta terminen för en regering på den nuvarande riksdagens grund, men alla voro redan då medvetna om att skilsmässan kunde komma tidigare.

Alltså: kommunalskattefrågan bragte utan tvivel sakliga motsättningar i dagen, som ej kunde övervinnas. Men när de ej kunde övervinnas, så berodde det på en sådan hållning från socialdemokratisk sida, som hade till bakgrund en verklig vilja att upplösa den hittillsvarande vänstersamverkan. Dess tid var ute. Och då regeringen bildats just på basis av samverkan, kunde det icke komma i fråga annat än att hela regeringen begärde sitt avsked.

Liberalismens insats under den samverkande regeringen.

Det kunde vara frestande nog att här dröja vid en återblick över vad den betytt i vårt politiska liv och i vår svenska samhällsutveckling under dessa händelsetyngda år. Jag skulle inte låta avskräcka mig däriifrån av de stickord, varmed högers mycket talande ledare i andra kammaren hälsar varje försök i den vägen såsom ett självberöm från min sida. Denna politiker tog på sin tid med god smak emot namnet av 1900-talets Axel Oxenstierna, och han har aldrig nekat sig själv att såsom statsminister framhäva förtjänsterna i sin politik — sådana de voro i hans egna ögon. Här kan icke vara fråga om självberöm — mina kamrater och jag ha känt uppgifterna så stora, att vi verkligen icke ha någon frestelse att söka undandölja vad som brustit — utan endast om rätt för dem som burit ansvaret i den största brytningstid och den märkligaste omdaning Sverige genomlevat på ett århundrade att själva få säga huru de se innebörden och sammanhanget i vad som skett. Men det må anstå till en annan gång och en annan plats.

Blott det vill jag ha sagt, att när den nyssnämnda talaren, både inför menigheten i Sunne och vid andra tillfällen, vill söka sak med den nu avgångna regeringens gärningar, från de första till de sista, till och med sådant, som han själv varit med om, såsom den stora författningsreformen — då tror jag att han missträk-

nar sig om effekten. Det politiska gnatet efteråt är aldrig imponerande, allra minst efter en tid så fylld av stora händelser och allvarliga avgöranden. Vårt fögderi ställa vi lugnt under folkets dom, nu och för framtiden. Själva våga vi tro, att vi med all mänsklig brist dock fyllt de uppgifter, som vi gingo in för i oktober 1917, och att de nya uppgifter som världshändelserna staplat upp i vår väg också blivit lösta — om icke alltid så väl som vi skulle önskat, dock så att vi fullt kunna stå till svars. Vi tro alldeles särskilt, att Sveriges frisinnade parti, som troget stått oss bi under dessa prövande år, känner med sig vad den svenska liberalismen betytt för landets möjlighet att lugnt genomleva en stor världskris, och huru de resultat som vunnits ligga helt inom linjerna för vår liberala åskådning och våra tankar om modern statsutveckling. Visserligen uppbygger hr Lindman sina åhörare i Sunne med att vi "på samarbetets altare offrat liberalismens dyrbaraste principer". Men detta verkar väl uteslutande muntrande. Det finns nog icke en frisinnad man eller kvinna här i landet, som inte ber en nådig försyn bevara den svenska liberalismen från att fatta sina principer så som hr Lindman vill ha dem.

Den nya regeringsbildningen. Liberal eller socialdemokratisk?

Och nu till frågan om den nya regeringsbildningen. Varför blev det icke en liberal regering, ehuru konungen visade mig det förtroendet att i första hand giva mig uppdraget, utan en socialdemokratisk?

Jag behöver väl icke säga, att mina kamrater och jag i grund genomtänkt det politiska läget och samrått med våra vänner, innan uppdraget avböjdes. Här fanns, sedan vänstersamverkan blivit upplöst, med den nuvarande partidelingen i riksdagen och särskilt i andra kammaren, ingen grupp som kunde övertaga regeringen med stöd av en majoritet. Socialdemokraterna äro visserligen det största partiet, men dock en minoritet, och någon ovillkorlig rätt att övertaga regeringsmakten tillkom dem därför icke. När jag dock avböjde, med vetskap om att budet sedan skulle komma till dem, så berodde det på mycket allvarliga överväganden av både principiell och praktisk-politisk art.

Först och främst var det tydligt, att ropet på en liberal regering i högerpressen ingalunda utgick från någon kärlek till liberal politik, utan helt enkelt från den fordran, att socialdemo-

kraterna till varje pris skulle hållas utanför. Men just denna tvångsföreställning, som man sökte intrumfa i den allmänna meningen, måste jag anse som en verklig landsangelägenhet att bryta en gång för alla. Jag förstår den instinktiva oron inför att se detta parti med dess principiella program övertaga styrelsen, men ingenting skulle vara mera landsskadligt och för vårt framtida politiska liv mera ödesdigert, än att betrakta det såsom utestängt på grund av något slags mindrevärdighet. Sveriges socialdemokrater äro svenskar, de också, med samma rätt som andra medborgargrupper att komma i fråga till landets ledning, om annars förhållandena därtill föranleda. Partiet har — det må skorra i de teoretiska marxisternas öron, men jag säger det till dess heder — steg för steg och i all synnerhet under dessa senaste år vuxit in i det praktiska statsarbetet på den för oss alla gemensamma demokratiska samhällsordningens grund — det vore en galenskap att då à priori döma det såsom regeringsodugligt. Tvärtom: må socialdemokraterna ha sin chance på samma sätt som vi andra. Vägen till ökad politisk mognad går genom ökad känsla av ansvar, och ansvaret i regeringsställning är det bästa medlet att konfrontera de vittsvävande programpunkterna med verklighetens trånga möjligheter. Det är icke blott uppfostrande för partiet, det är nyttigt och nödvändigt för hela landet att så kan ske.

Således: en socialdemokratisk regeringsbildning kunde icke principiellt uteslutas. Om de frisinnade dock skulle bilda regering, det måste bero på huru vi funno möjligheterna för oss i den nuvarande situationen.

Sanningssägaren i Sunne har förklarat, att det skulle ha strandat på motstånd från de liberala lantmannaelementen. Det är löst prat, som bara visar huru fullständigt ovetande han är om dessa liberala lantmäns liksom hela partiets meningar. I verkligheten har det legat så, att så väl jag som mina kamrater inom regeringen måste anse, att en liberal regering nu ej kunde tillrådas, åtminstone icke annat än i andra rummet. Vi hade ingen fruktan för att icke vårt eget parti skulle stödja oss — allt tal i den riktningen saknar varje grund — men detta parti är betydligt mindre än socialdemokraternas och även mindre än högern och bondegrupperna, om dessa gå tillsammans, och den parlamentariska grunden måste för oss bli svagare än en för en socialdemokratisk regering. Nu vinkade hr Lindman visserligen i Sunne med borgerlig samling, ja, till och med "eventuellt" med en borgerlig samlingsregering — efter avgörandet! Men

det vill jag ha sagt, att en samling eller en samlingsregering på de linjer, som hr Lindman hitintills företrätt i ord och gärning, den först vore ett brott mot liberalismens heligaste principer. Skall det vara en regering med liberal ledning, så skall det också vara en liberal politik, annars skulle det liberala partiet svika sig själv och sin plikt mot landet, för att nu icke tala om att det skulle bereda sin egen ofärd. Och att från högern icke var att påräkna någon lojalitet mot en liberal politik ens i denna situation, därpå har dess press, liksom dess ledares hållning, dag för dag ända in i det sista överflödat av bevis. Att i det ena andraget pocka på en liberal regering och i det andra bryta staven över allt vad liberalism heter, det blottar endast att man velat ha en sådan regering för att sedan efter bästa förmåga göra den livet surt och diskreditera hela dess parti. Och i den fällan går ingen med öppna ögon.

Så gick budet till socialdemokraterna, och nu ha vi vår och Europas första socialdemokratiska regering. Det är påfallande, huru högerns skräck lagt sig, sedan väl "det vidunderlige" skett — jag kunde nästan känna mig en smula avundsjuk på min efterträdare över det mottagande han fått och det sätt, varpå han och hans kolleger hittills bemötts, när jag jämför egna erfarenheter alltifrån oktober 1917 och till den 10 mars 1920. Men intet ont i detta, tvärtom, det visar bara huru ihålligt hojtandet under veckorna före avgörandet i själva verket var.

Det liberala partiet och den socialdemokratiska regeringen.

Det liberala partiet kommer att till den nya regeringen intaga samma ställning som till varje annan regering: fri och saklig prövning av dess gärningar efter vår egen åskådning om vad som är rätt och för landet nyttigt. I det väsentliga var ju riksdagens arbetsprogram utarbetat före regeringsskiftet, och de nu avgångna regeringsmedlemmarna stå naturligtvis alltjämt inne för vad de själva lagt fram, liksom även för lojal samverkan i sådana ärenden, där de hunnit förbereda förslag, såvida dessa nu framföras efter de linjer, om vilka man förut varit ense. Men i det som därutöver är förbehålla vi oss självfallet full handlingsfrihet. Det ligger i sakens natur, att när nu det socialdemokratiska partiet faktiskt uppsagt samverkan för att själv ta regeringen, så måste detta ha skett i syfte att också komma med

något av sitt eget, något som icke faller inom ramen för frisinad politik. Och därmed följer — det kan vara skäl att säga detta rent ut redan nu — att skiljelinjerna måste komma att dras upp på ett väsentligt annat sätt än när socialdemokraterna samverkade med oss efter *vår* kurs och för mål, som voro för båda parterna gemensamma.

Den socialdemokratiska regeringens programförklaring är av förklarliga skäl mycket återhållsam. Dess enda stora punkt, den kommunala skattereformen, blir emellertid genast en stridsfråga, och efter allt att döma denna riksdags största. Där komma vi att ta den ställning, jag nyss utvecklat såsom de förra liberala regeringsmedlemmarnas och som, såvitt jag kunnat finna, vunnit en fullständig anslutning från hela vårt parti: vi vilja omfattande provisoriska förbättringar, men vi kunna icke finna oss i att man genomtrumfar ett förslag, som i viktiga huvudpunkter synes oss förhastat och ofullständigt genomarbetat, utan vi fordra att den slutliga nyordningen blir föremål för en ny, allsidig och skyndsam prövning.

I övrigt innehåller regeringsprogrammet egentligen icke något annat nytt än de allmänt avfattade avsikterna att påbörja vissa utredningar, rörande spörsmålet om den så kallade ekonomiska demokratiens samt rörande "lämpliga delar av det ofantligt omfattande socialiseringsproblemet". Det är fullkomligt naturligt, att en socialdemokratisk regering griper sig an med dessa frågor, som hittills endast varit abstrakta formler i partiets lärosystem, och det kan endast vara till nytta, att den nu får försöka sig på att lägga upp riktlinjerna för dessa formlers omsättning i handling. När de väl äro framlagda, blir det tid att pröva dem. Redan nu kan det dock vara anledning att göra klart, att om utredningen rörande den industriella demokratiens skall läggas efter väsentligen andra linjer än de som överenskommas i oktober — och regeringens organ, Social-Demokraten, har uttryckligen bebådadt att så skall ske — då äro vi liberala *icke* med. Den samverkan mellan arbetsgivare och arbetare i fråga om industriens arbetsförhållanden, som vi vilja, får *icke* inkräkta på arbetsgivarens rätt att utöva den ekonomiska ledningen av sitt företag, det är ett livsvillkor för *all* industri, liksom för alla ekonomiska företags liv och utveckling. Och vad socialiseringsproblemet beträffar, må det vara nog att erinra om de gamla liberala grundsatser, som för ett år sedan på nytt fastslogos: personlig frihet, personlig företagsamhet, den enskildes självverksamhet under eget ansvar äro grundpelare och hävstänger

i allt ekonomiskt arbete. Gränserna härför få ej dras snävare än som verkligan påkallas av samhällets gemensamma intressen och statsingripanden och statsdrift måste begränsas till sådana fall, där samhällelig rättskänsla eller hänsyn till allmänt väl det kräver. Varje socialisering av dogmatiska grunder, för socialiseringens egen skull, kommer att från oss möta ett bestämt motstånd. De experiment i denna riktning, som gjorts i de revolutionerade länderna, borde verka avskräckande nog för att förhindra omogna försök att överflytta dem till svensk mark, och de erfarenheter vi haft av det nödtvungna statsingripandet under krigstiden mana i sanning icke till några nya försök i den vägen.

Så står det liberala partiet i denna stund fritt åt alla sidor på sin egen grund, redo att i sin nya ställning utanför regeringsansvaret kämpa för sina gamla ideal i de former och med de medel, som den nya tiden kräver. Här kan icke bli tal, trots den socialdemokratiska regeringen, om någon "borgerlig politik" i *den* mening, som hittills förts till torgs från den svenska högern. Denna "borgerliga" lösen är alltjämt som förr blott en skylt för högerns egen politik — en negation, utan positivt innehåll. Och på negationer kan ingen statsledning leva, allra minst i denna jäsningens och förnyelsens tid. Det liberala partiet är ett vänsterparti och skall så förbli, så visst som det känner sig ha större uppgifter än någonsin i svenskt statsliv. Vi kunna och vi skola göra front åt vänster, om så behövs — och det kommer säkerligen att behövas — men också åt höger. Vi kunna och vi äro villiga att fritt samarbeta med varje riktning, som kan ena sig med oss om gemensamma mål. Vi inbilla oss icke, att ett parti kan vara sig själv nog i denna tid av uppdelning mellan flera och flera meningsgrupper. Men vi vilja och vi måste vara oss själva, så visst som vi tro att landet och tiden behöva just våra tankar, våra syften och vårt självständiga arbete.

Jag skall icke nu fresta att uppdraga linjerna för detta arbete. De komma att aktualiseras under de närmaste veckorna, allteftersom den nya regeringens verksamhet tar mera bestämda konturer och den allmänna politiska ställningen klarnar. Blott det vill jag säga: om vi tro och äro förvissade om, att svensk liberalism under dessa år bestått sitt prov under statsledningens börda, om vi känna med oss att den grund, som nu är lagd för svensk demokrati, trots vissa ofullkomligheter är den enda möjliga och enda hållbara — då kunna vi också med förtröstan och

med förenade krafter gripa verket an att bygga vidare på den grunden.

Slutord.

Omkring oss välva sig klasstriderna, från olika sidor resa sig kämpande själviska intressen, och luften är full av vädjanden till dessa intressen, till oklara känslöstämningar och dunkla instinkter. Vi behöva sannerligen icke låta oss förskräckas härav. Här finnas dock även i denna tid av jäsning och stormar på djupet av människornas sinnen andra behov än den klassbetonade egoismen och andra känslor än skrämelsen för eller hatet mot olika tänkande. Innerst inne känna hundratusenden av män och kvinnor i detta land, att vad denna tid kräver, det är dock, trots allt, försoning mellan motsatserna, utjämning av klassgränserna, framsteg och förnyelse på den fasta grund av ordning och laglydnad, som vi bevarat okränkta under världskrigets jordskalv. Det är för oss gamla sanningar, men de bli ständigt nya, ty de äro eviga. Och så visst som de äro eviga sanningar, ha de framtiden för sig.

Det tillkommer nu oss svenska frisinna att efter måttet av våra krafter och efter de nya behov, som tiden kallat till liv, utforma dessa sanningar i praktiska arbetsuppgifter och förverkliga dem i handling. Göra vi detta, då skola vi nu som förr kunna kalla till vårt bistånd andliga makter, som till sist dock äro starkare än klasslidelser och själviska intressen: känslan för rätt och frihet åt alla, för medborgerlig samhörighet och icke endast medborgerliga särintressen, förtroendet till en politik, som vill *hela* landets och *hela* folkets gemensamma väl. I denna förvissning höja vi i vår nya ställning åter vårt gamla banér, till politisk strid, det kan ej vara annorlunda, men en strid med rena vapen och en strid för samhällsfreden.